

FRANJE

Mededelingen uit de Secties "Snellen" en "Ter Haar" van de Nederlandse
Entomologische Vereniging

Colofon

Franje is het gezamenlijke contactorgaan van de secties “Snellen” en “Ter Haar” van de Nederlandse Entomologische Vereniging en verschijnt tweemaal per jaar.

Logo: *Cosmopterix zieglerella* door Sjaak Koster

Redactie: de besturen van de secties Snellen en Ter Haar.

Redactie-adres: Maurice Franssen, van Lidth de Jeudelaan 3, 6703 JA Wageningen.

T: 0317-422940, E: fransseq@xs4all.nl.

Bestuur sectie Snellen:

E-mail: snellen@nev.nl

voorzitter: Tymo Muus, K.J. Blokstraat 47, 8384 EV Wilhelminaoord. T: 06-20358505.

secretaris: Violet Middelman, Minstreeppad 79, 3766 BS Soest. T: 06-11268833

penningmeester: Remco Vos, Minstreeppad 79, 3766 BS Soest.

lid: Jurriën van Deijk, Molenbeekstraat 23, 6871 WX Renkum.

Bestuur sectie Ter Haar:

voorzitter: Klaas Kaag, Kofstraat 14, 1784 RP Den Helder. T: 0223-630144,

E: klaas.kaag@hetnet.nl

secretaris: Maja de Keijzer, Cornelis de Wittstraat 36^e, 3311 GD, Dordrecht.

T: 078-6137704, E: boos@xs4all.nl

penningmeester: Henk Stuurman, Het Dolomiet 15, 8255 BR Swifterbant. T: 0321-841917,

E: henkstuurman@ziggo.nl

lid: Piet van Son, Molenstraat 52, 5051 LH Goirle, tel: 013-5343042.

E: pjaw.vanson@home.nl

lid: Maurice Franssen, van Lidth de Jeudelaan 3, 6703 JA Wageningen. T: 0317-422940;

E: fransseq@xs4all.nl

Lidmaatschap voor leden van Snellen:

€ 10,- per jaar, bij voorkeur te voldoen op banknummer (IBAN) NL85 INGB 0006 6797 53 t.n.v. Sectie Snellen in Soest. Dit onder vermelding van ‘Contributie Snellen’ en het jaartal. Foreign members can pay their yearly subscription of € 10.00 at the international banking account number (IBAN)

NL85 INGB 0006 6797 53 in the name of Sectie Snellen in Soest (BIC code INGBNL2A).

Lidmaatschap voor leden van Ter Haar:

€ 12,- per jaar, IBAN-nummer: NL 36 INGB 0004 3165 51 t.n.v. sectie Ter Haar, Swifterbant, onder vermelding van Contributie ter Haar en het jaartal.

Website NEV: www.nev.nl

Website Snellen: www.sectiesnellen.nl

Website Ter Haar: www.sectieterhaar.com

INHOUD

Klaas Kaag – Excursieprogramma 2021	67
Karin Verspui – Vlinderillustraties uit het achttiende- en negentiende-eeuwse Nederland	68
Gerrit Tuinstra – <i>Scoparia conicella</i> , Schuinbandgranietmot - nieuw voor Nederland	72
Sander Pruiksmā – Kleurvariaties bij mannetjes van <i>Agriopsis leucophaearia</i>	76
Violet Middelman en Remco Vos – Bladmineerdersexcursie bij Kwintelooijen, Rhenen op 29 september 2020	80
Erik J. van Nieukerken – Hoeveel soorten <i>Phyllonictis</i> hebben we in Nederland (en België)?	83
Maurice Franssen – Spannende verhalen	87
Maurice Franssen –Wil jij soms dood?	87
Klaas Kaag – Inheemse vlinders op Amerikaanse eik en Amerikaanse vogelkers (2)	89
Tymo Muus – De biologie van <i>Gynnidomorpha alismāna</i> , met lidsteng (<i>Hippuris</i>) als nieuwe voedselplant	91
Tymo Muus – De biologie van <i>Ancylosis oblitella</i> , gevonden op heidespurrie (<i>Spergula morisonii</i>)	94
Paul Kreijger – Vlinders en insecten in een ander perspectief	95
Richtlijnen voor auteurs van Franje	99

Excursieprogramma 2021

Klaas Kaag

Iedereen zal begrijpen dat er dit jaar nog geen grote gezamenlijke excursie van vrijdag tot zondag gehouden kan worden. Als het goed is gaan we dat in 2022 weer doen. Als alternatief hebben we een aantal eendaagse (eennachtse) excursies op het programma staan. Voorlopig twee gebieden in de periode mei-juli, maar misschien volgt er nog meer. Per avond is er ruimte voor maximaal 5 lakens, met 2 personen per laken. Een veilige werkwijze, waarmee we ook de beheerders niet zenuwachtig maken. Opgeven is derhalve verplicht en *vol-is-vol*. Deelnemers moeten zelf overnachting regelen als ze na afloop niet meteen naar huis willen. Zoals gewoonlijk zal er voor de beheerders, de deelnemers en de thuisblijvers een waarnemingenverslag gemaakt worden. De waarnemingen dienen dan ook weer ingeleverd te worden bij de lokale organisator.

Voor de volgende excursies kunnen jullie je vanaf nu opgeven:

Kalmthoutse heide op de grens van België

De habitats zijn landduinen met heide en vennen met aangrenzend loof- en naaldbos, grasland en zandverstuivingen. Een inventarisatieverslag is te vinden op de website van Ter Haar.

Vrijdag 11 juni: Kriekelareduinen (pal tegen de Kalmthoutse heide aan)

Zaterdag 12 juni: Kleine meer (zeer biodivers)

Eventueel kan ook (binnen het grenspark) een andere plek worden gekozen.

Aanmelden bij Guus Dekkers (dekkers.guus11@gmail.com)

Schoorlse duinen in Noord-Holland

Extreem kalkarme kustduinen met veel dennenaanplant en grote open heideterreinen en duingrasland.

Excursies in de maanden mei, juni en juli. In principe steeds drie nachten op zaterdag en woensdag rond nieuwe maan. In overleg valt er wel wat te schuiven.

Zaterdag 8	Woensdag 12	Zaterdag 15	Mei
Zaterdag 5	Woensdag 9	Zaterdag 12	Juni
Woensdag 7	Zaterdag 10	Woensdag 14	Juli

Opgeven bij Klaas Kaag (klaas.kaag@hetnet.nl)

Vlinderillustraties uit het achttiende- en negentiende-eeuwse Nederland

Karin Verspui

Afgelopen jaar is een project begonnen dat draait om het ontsluiten van een collectie vlinderillustraties van de Nederlandse Entomologische Vereniging.

Achtergrond

Vijf dozen met illustraties staan in de bibliotheek van de Nederlandse Entomologische Vereniging, die deel uitmaakt van de bibliotheek van Naturalis. De illustraties zijn in 1868 geschonken aan de vereniging door de weduwe van Cornelis Sepp. Hij was de laatste uitgever van de uitgeverij J.C. Sepp & Zn. Deze uitgeverij was gespecialiseerd in natuurhistorische boeken en is bekend van bijzondere boekwerken als de *Nederlandsche vogelen* (Nozeman, 1770-1829) en de *Flora Batava* (Kops *et al.*, 1800-1934) (Kniest, 1987; van Delft, van Gelder & Raat, 2014).

De uitgeverij J.C. Sepp & Zn. gaf ook de serie 'Beschouwing der wonderen Gods, in de minstgeachte Schepzelen of Nederlandsche Insecten' (1762-1925) uit waarin verhandelingen over Nederlandse vlindersoorten staan met ingekleurde kopergravures. Het eerste boek van deze serie bespreekt 50 soorten en bevat illustraties van Jan Christiaan Sepp en zijn vader Christiaan Sepp, die zijn gemaakt tussen 1754 en 1781. Beide mannen hadden een passie voor natuur en hielden zich bezig met het verzamelen en opkweken van Nederlandse vlinders. Ze illustreerden de door hen gevonden en gekweekte eieren, rupsen, poppen en vlinders en dit leverde gedetailleerde tekeningen en aquarellen in kleur op. Ze voorzagen de illustraties soms van notities over bijvoorbeeld de soort, de vindplaats, het opkweken of de datum waarop ze de illustratie maakten. Een handschrift met illustraties (1754-1758) van Christiaan Sepp is het vinden in de collectie van het Teylers museum (van Gelder, 2018). In de periode van 1762 tot 1860 verschenen acht delen van de serie 'Beschouwing der wonderen Gods, in de minstgeachte Schepzelen of Nederlandsche Insecten', gemaakt door C. Sepp en J.C. Sepp. De illustraties waren van een hoog niveau en werden in hun tijd zeer gewaardeerd. Er volgde een tweede serie (Snellen van Vollenhoven & Sepp, 1860-1900) en tenslotte de derde (Brants, 1905-1925) van een andere uitgeverij. In de tweede en derde serie werden ook teksten van andere schrijvers en afbeeldingen van andere illustratoren opgenomen. Het werd een van de langstlopende natuurhistorische series ooit en geeft een bijzonder en uniek overzicht van de Nederlandse vlinders.

De vijf dozen bevatten veel aquarellen in kleur maar ook een aantal tekeningen en een paar teksten. De meeste illustraties, ruim 500, zijn van vlinders (Lepidoptera) en hebben meestal Nederlandse soorten als onderwerp. Ook zitten er ongeveer 20 illustraties tussen met heel andere onderwerpen bijvoorbeeld een korstmos, een niet Nederlandse sprinkhaansoort en een aantal libellen. Op de vlinderillustraties staan vaak verschillende stadia uit een vlinderleven. Maar soms is ook alleen een ei, een vlinder of een rups afgebeeld. Meestal één en soms meerdere vlindersoorten staan op een illustratie. Voor een groot deel bestaat deze

collectie illustraties uit voorstudies voor de serie 'Beschouwing der wonderen Gods, in de minstgeachte Schepzelen of Nederlandsche Insecten'.

Deze illustraties zijn waardevol uit natuurhistorisch oogpunt. Kennis over de dagvlinders in de 18^e en 19^e eeuw is fragmentarisch (van Strien et al. 2019) en om de verandering van biodiversiteit van vlinders en andere insecten te bestuderen, is er een toenemende behoefte aan historische gegevens. De illustraties zijn ook van belang vanwege hun cultuurhistorische waarde. Ze behoren tot het Nederlands cultureel erfgoed en geven inzicht in de wetenschapsbeoefening en het uitgeven van boeken in het achttiende- en negentiende-eeuwse Nederland.

Project ontsluiten vlinderillustraties

Het project bestaat uit verschillende fasen: de digitalisatie van de illustraties, de transcriptie en het verzamelen van informatie over de illustraties, het identificeren van de afgebeelde vlinders en tenslotte het openbaar beschikbaar maken van de illustraties en de verzamelde informatie. Bij de voorbereiding en de advisering van het project zijn Eulàlia Gassó Miracle (conservator cultureel erfgoed van Naturalis), Esther van Gelder (cultuurhistoricus) en Oscar Vorst (bibliothecaris van de NEV) betrokken. De transcriptie, het verzamelen van informatie over de illustraties en de coördinatie ligt bij ondergetekende van de onderneming Veldjuffer.

Aan de digitalisatie is gewerkt door Frank Loggen en Godard Tweehuysen (Naturalis) in november en december 2020. De transcriptie van de notities op de illustraties en het verzamelen van informatie over de illustraties gebeurt begin 2021. Transcriptie levert soms voor de afgebeelde vlinder de Nederlandse of wetenschappelijke naam op uit de periode waarin de illustratie is gemaakt. Informatie over bijvoorbeeld de illustrator, de datering of de vindplaats wordt ook verzameld.

Identificeren van vlinders uit het verleden

In 2021 gaan we de afgebeelde rupsen, poppen, vlinders en eieren van actuele soortnamen voorzien. Voor de identificatie willen we graag samenwerken met geïnteresseerden en vlinderspecialisten van de NEV. De illustraties met informatie worden in februari op het platform Zooniverse geplaatst en zijn dan digitaal toegankelijk. In het project op Zooniverse kan je de afgebeelde vlinders, eieren, rupsen of poppen voorzien van de wetenschappelijke namen van nu. Ook kan je aangeven hoe zeker die identificatie is. Hopelijk kunnen we in 2021 zoveel mogelijk vlinderillustraties associëren met actuele soortnamen.

Heb je interesse om mee te werken aan het identificeren van vlinders uit het verleden? Neem dan contact met mij op via veldjuffer@planet.nl en krijg meer details. Enkele voorbeelden uit de boeken zijn hieronder afgebeeld.

Fig. 1. Opzet van het voorblad van een van de boeken van de serie 'Beschouwing der wonderen Gods, in de minstgeachte Schepselen of Nederlandsche Insecten', geschilderd door Q.M.R. Ver Huell (Bibliotheek NEV).

Fig. 2. Aquarel van *Stauropus fagi* (Linnaeus), de Eekhoorn (Bibliotheek NEV).

Fig. 3. Tekening van *Cerura vinula* (Linnaeus), de Hermelijnvliinder, getekend door Jan Christiaan Sepp in 1761 (Bibliotheek NEV).

Fig. 4. Aquarel van een vlinderei met de tekst 'Linde Pijlstaart Ei' (Bibliotheek NEV).

Literatuur

- Brants, A. 1905-1928. Nederlandsche Vlinders, beschreven en afgebeeld. Derde serie. Martinus Nijhoff, Den Haag.
- Kniest, FM. 1987. De uitgeversfamilie Sepp en de geschiedenis van haar voornaamste publicaties. *Entomologische Berichten* 47(10): 141-151.
- Kops J, van Hall HC, van der Trappen JE, Gevers Deynoot PME, Hartsen FA, van Eeden FW, Vuycck L, Lütjeharms WJ & de Wever A. 1800-1934. *Flora Batava*. 28 delen. J.C. Sepp en Zoon, Amsterdam, De Breuk & Smits, Leiden, Vincent Loosjes, Haarlem, Martinus Nijhoff, Den Haag.
- Nozeman, C. 1770-1829. Nederlandsche vogelen; volgens hunne huishouding, aert, en eigenschappen beschreeven. Alle naer 't leeven geheel nieuw en naeuwkeurig getekend, in 't koper gebragt en natuurlyk gekoleurd door, en onder opzicht van Christiaan Sepp en Zoon. 5 delen. J.C. Sepp en Zoon, Amsterdam.
- Sepp, C. 1754-1758. Handschrift met rupsenillustraties. Collectie Teylers museum, Haarlem.
- Sepp, C. & Sepp, JC. 1762-1860. *Beschouwing der wonderen Gods, in de minstgeachte Schepzelen of Nederlandsche Insecten*. Eerste serie van acht boeken. J.C. Sepp en Zoon, Amsterdam.
- Snellen van Vollenhoven, SC. & Sepp, JC. 1860-1900. *Beschrijvingen en afbeeldingen van Nederlandse Vlinders/ Nederlandse insecten naar hunne aanmerkelijke huishouding, verwonderlijke gedaanteverwisseling en andere wetenswaardige bijzonderheden*. Tweede serie van vier boeken. J.C. Sepp en Zoon, Amsterdam.
- van Delft, M, van Gelder, E & Raat, L. 2014. *Inleiding in C. Nozeman en C. Sepp, Nederlandsche vogelen*. Facsimile-uitgave. Lannoo / KB , Tiel / Den Haag.
- van Gelder, E. 2018. 'Beschouwing der wonderen Gods' in een handschrift met rupsen. Een bijzondere nieuwe toewijzing. *Teylers magazijn* 133: 9-11. Teylers museum, Haarlem.
- van Strien, AJ, van Swaay, CAM, van Strien-van Liempt, WTFH, Poot, MJM & Wallis de Vries, MF. 2019. Over a century of data reveal more than 80% decline in butterflies in the Netherlands. *Biological Conservation* 234: 116–122.

Scoparia conicella, Schuinbandgranietmot - nieuw voor Nederland

Gerrit Tuinstra

Inleiding

In de avond van 25.vi.2020 en de erop volgende nacht, werden door de auteur, met behulp van kunstlicht, de nachtvlinders geïnventariseerd in het natuurgebied De Lendevallei. Het gebied, in eigendom en beheer bij de provinciale vereniging voor natuurbescherming It Fryske Gea, is gelegen in het zuiden van de provincie Friesland, globaal bekeken tussen de dorpen Wolvega en Steggerda. Overdag was het zeer warm en 's nachts waren de omstandigheden zeer gunstig voor het inventariseren van nachtvlinders. Het koelde uiteindelijk af tot ongeveer 19 graden. Er werden 164 soorten waargenomen, waaronder 61 micronachtvlinders. Op het witte laken verschenen onder andere *Scoparia ambigualis* (Treitschke), Grijsze granietmot, en *Eudonia lacustrata* (Panzer), Lichte granietmot. Daarnaast werd met het handnet een onbekende granietmot gevangen. De vlinder leek wat forser te zijn dan de beide andere soorten. Het exemplaar werd verzameld en de volgende dag geprepareerd (Fig. 1), omdat toen nog niet duidelijk was om welke soort het ging. Pas eind oktober werd er opnieuw naar gekeken en al snel werd duidelijk dat het niet om een van de gebruikelijke granietmotten ging. Determinatie op basis van het uiterlijk was niet eenvoudig, omdat de vlinder ietwat afgevlagen was. Derhalve werd er een genitaal-preparaat gemaakt (van het vrouwtje) en aan de hand hiervan werd de vlinder voorlopig gedetermineerd als *Scoparia conicella* (La Harpe), Schuinbandgranietmot. De determinatie werd bevestigd door Jan Asselbergs, aan de hand van foto's van het imago en het genitaal. Deze soort was nog niet eerder in Nederland waargenomen.

Soorten granietmotten en uiterlijk

Uit Nederland zijn – naast nu ook *S. conicella* – nog vier soorten uit het genus *Scoparia* bekend: *S. subfusca* (Haworth), Bitterkruidgranietmot, *S. basistrigalis* (Knaggs), Scherpe granietmot, *S. ambigualis* (Treitschke), Vroege granietmot en *S. pyralis* (Denis & Schiffermüller), Oranje granietmot. Daarnaast zijn er uit ons lang nog eens zes soorten bekend, die de Nederlandse naam 'granietmot' dragen, maar zij behoren thans allen tot het genus *Eudonia*. In het recente verleden droegen *E. lacustrata* (Panzer), Lichte granietmot en *E. pallida* (Curtis), Moerasgranietmot de namen *Dipleurina lacustrata* (Panzer) en *Witlesia pallida* (Curtis). De genera *Scoparia* en *Eudonia* behoren tot de subfamilie Scopariinae, binnen de familie Crambidae. In Europa is de groep van de granietmotten veel groter, met in totaal 21 en 28 soorten binnen de genera *Scoparia* resp. *Eudonia* (Goater *et al.*, 2005).

Al gaat het in Nederland maar om een beperkt aantal soorten, de granietmotten staan over het algemeen bekend als lastig te determineren soorten. Grijs en bruin zijn de overheersende kleuren en de tekening van veel soorten lijkt in eerste opzicht behoorlijk op elkaar. Na enige studie en ervaring is in ieder geval een deel van de soorten redelijk van elkaar te onderscheiden. Echter, bij wat oudere exemplaren, waarvan de tekening enigszins is vervaagd, is een goede determinatie op uiterlijk vaak niet eenvoudig.

Muus (2012) beschrijft onder andere uiterlijke kenmerken van de tot dan toe negen uit Nederland bekende soorten. Uit dit artikel blijkt al dat er variatie binnen de soorten is, bijvoorbeeld lichte en donkere vormen. En dat maakt het er niet gemakkelijker op!

Door Nuss (2005) wordt *S. conicella* ingedeeld in de ‘*Scoparia pyralella* groep’. Dit geeft al aan dat *S. conicella* qua uiterlijk op *S. pyralella* lijkt en dat wordt ook in de tekst zo beschreven. Daarbij wordt aangegeven dat *S. conicella* over het algemeen groter is (lengte voorvleugel bij *S. conicella* 9-11 mm en bij *S. pyralella* 7-11 mm) en de voorvleugels grijs zijn, terwijl die van *S. pyralella* lichter zijn. Een tweede qua uiterlijk gelijkende soort is *S. basistrigalis*, die samen met *S. subfusca* ingedeeld is in de ‘*Scoparia subfusca* groep’. Bij *S. basistrigalis* wordt aangegeven dat de voorvleugel van *S. conicella* iets smaller lijkt en de vleugelpunt iets puntiger. In de beschrijving van de in Nederland zeer algemene *S. ambigualis*, ingedeeld in de ‘*Scoparia ambigualis* groep’, wordt aangegeven dat deze soort vaak verward wordt met *S. basistrigalis*, maar dat beide soorten goed van elkaar te onderscheiden zijn op basis van de genitaliën. Verwarring van *S. conicella* kan dus ook optreden met *S. ambigualis*.

De franje in de voorvleugel van *S. basistrigalis* is duidelijk geblokt (Wolff, 1959; Nuss, 2005) en dit lijkt een goed onderscheidend kenmerk te zijn ten opzichte van *S. conicella*. Bij *S. ambigualis* is de franje in mindere mate geblokt (Asselbergs, 1997). De franje van *S. conicella* is dus niet geblokt, maar er ligt een donkere lijn in de franje, die deze als het ware in tweeën verdeelt (Fig. 2). Voor een verdere beschrijving van de uiterlijke kenmerken en afbeeldingen van de soorten, op natuurlijke grootte alsook uitvergroot, wordt verwezen naar Goater *et al.* (2005).

Herkenning genitaliën

Bij oudere exemplaren is de franje vaak niet gaaf en zal het laatstgenoemde kenmerk niet altijd meer zichtbaar zijn. Voor dergelijke exemplaren zal het bestuderen van de genitaliën uitkomst bieden. Er zijn voor *S. conicella* goede onderscheidende kenmerken, zowel voor het mannelijke als vrouwelijke genitaal.

Bij de mannetjes dient er gekeken te worden naar de cornuti ofwel ‘stekels’ in de aedeagus. *S. conicella* heeft een groepje van een aantal dicht tegen elkaar liggende cornuti, van verschillende lengte. De lange buigen aan het uiteinde naar de ene zijde, terwijl korte in de tegenovergestelde richting buigen. *S. ambigualis* heeft drie veel kortere, dicht tegen elkaar liggende cornuti, met een ronde basis. *S. basistrigalis* heeft twee groepjes cornuti die beide los van elkaar liggen. Aan de basis van de cornuti van zowel *S. ambigualis* als *S. basistrigalis* liggen diverse veel kleinere cornuti, die bij *S. conicella* ontbreken (Nuss, 2005).

In de ductus bursae van het vrouwelijke genitaal van *S. conicella* zit een zeer opvallende draaiing, net voordat deze de corpus bursae in gaat (Nuss, 2005). Bij de andere in Nederland voorkomende soorten zit deze draaiing er niet. Afbeeldingen van de genitaliën worden weergegeven in Goater *et al.* (2005), maar ook door Asselbergs (1997) en Wolff (1959).

Verspreiding in Europa

In Fig. 3 worden de Europese landen aangeduid waaruit *S. conicella* bekend is (Goater *et al.*, 2005). Uit onze buurlanden Duitsland en België is de soort wel bekend, voor de Britse eilanden is dit niet het geval. In België is de soort maar weinig waargenomen en alleen bekend uit de zuidoostelijke provincies Luxemburg, Namen en Luik (De Prins & Steeman, 2020). Het in figuur 2 afgebeelde exemplaar werd waargenomen te Heinsch (bron: website waarnemingen.be; geraadpleegd 5 januari 2021), op 21.vi.2020, slechts een paar dagen voordat het exemplaar in De Lendevallei werd gevangen. De eerste Belgische vangsten van *S. conicella* werden gedaan in 1989. Ze werden ontdekt in een collectie en door Asselbergs (1997) beschreven. Hij komt in zijn artikel tot de conclusie dat de soort waarschijnlijk over het hoofd wordt gezien, in verschillende Europese landen en collecties, met als oorzaak de gelijkenis met *S. ambiguus* en *S. basistrigalis*. Ditzelfde wordt ook door beschreven door Nuss (2005).

Fig. 1. Schuinbandgranietmot *Scoparia conicella*, spanwijdte 21,5 mm, Lendevallei (Fr), 25.vi.2020. Foto: G. Tuinstra.

Fig. 2. Schuinbandgranietmot *Scoparia conicella*, Marais de Heinsch (Lux, België), 21.vi.2020. Foto: D. De Groote.

Fig. 3. Landen in Europa waarvan *Scoparia conicella* bekend is.

Leefwijze

Volgens Nuss (2005) is de vliegtijd van *S. conicella* begin juni tot half juli. Toch zijn er ook latere vangsten gedaan, bijvoorbeeld op het Deense eiland Læsø, in de periode van 22.vii-3.viii.1984 (Buhl *et al.*, 1988) en op 6.viii.1991 en 18.vii.1996 in het Mühlhäuser Hardt, bij Windeberg in de Duitse deelstaat Thüringen (Rommel *et al.*, 2007).

Over het biotoop van *S. conicella* is weinig bekend, maar Nuss (2005) geeft aan dat de soort gevangen is op licht in oude donkere beukenbossen, nabij waterpartijen. Imago's kunnen worden gevonden op de stammen van beuk (*Fagus sylvatica*). Ook Rommel *et al.* (2007)

noemen door beuk gedomineerde bossen en bosranden als vindplaatsen, maar mogelijk gaat het hier om dezelfde bossen als waar Nuss over spreekt, aangezien exemplaren in Thüringen door Nuss ontdekt werden in de collectie van Rommel. De vindplaats in De Lendevallei komt in het geheel niet overeen met dergelijke vindplaatsen, maar wellicht meer met de eveneens door Nuss genoemde ‘river valley woodlands’.

Over de rupsen en het voedsel daarvan is niets bekend, voor wat betreft *S. conicella*. Van andere soorten granietmotten, zowel uit het genus *Scoparia* als het genus *Eudonia*, is bekend dat de rupsen vooral op allerlei soorten mossen leven (Nuss, 2005; Muus, 2012). Soms wordt ander voedsel vermeld, zoals wortels of dood plantmateriaal. Voor *S. subfusca* worden de wortels van echt bitterkruid (*Picris hieracioides*) als voedselplant genoemd. Muus noemt ook muizenoor (*Pilosella officinarum*) en bevestigt het vermoeden van klein hoefblad (*Tussilago farfara*) als voedselplant voor deze soort.

Tot slot

Dit artikel gaat in op de – voor zover thans bekend – eerste vondst van de elfde Nederlandse soort ‘granietmot’. Zoals uit voorgaande al blijkt is het goed mogelijk dat de soort al veel langer in Nederland voorkomt, maar nog niet eerder opgemerkt is. Het is dan ook beslist de moeite waard om in collecties na te gaan of *S. conicella* wellicht schuil gaat onder andere soorten. Er dient dan met name gezocht te worden bij *S. basistrigalis* en *S. ambigualis*.

Ik wil Jan Asselbergs hartelijk bedanken voor het bekijken van de foto’s en bevestigen van de determinatie van *S. conicella*. Daarnaast wil ik Davy de Groote bedanken voor de foto van het recente Belgische exemplaar van *S. conicella*.

Literatuur

- Asselbergs JEF. 1997. *Scoparia conicella* confirmed for the Belgian Fauna (Lepidoptera: Pyralidae, Scopariinae). *Phegea* 25(1): 7-10.
- Buhl O, Falck P, Karsholt O, Larsen K & Karsten S. 1988. Fund af småsommerfugle fra Danmark i 1986 (Lepidoptera). *Entomologiske Meddelelser* 56(2): 1-18.
- Goater B., Nuss M. & Speidel W. 2005. Pyraloidea I (Crambidae: Acentropinae, Evergestinae, Heliiothelinae, Schoenobiinae, Scopariinae). In *Microlepidoptera of Europe 4*. P. Huemer & O. Karsholt (eds.). Apollo Books, Sorø.
- Muus T. 2012. De herkenning en biologie van de granietmotten, Scopariinae (Crambidae) in Nederland, met een herontdekking. *Franje* 15(29): 41-52.
- Nuss M. 2005. Scopariinae. Pp. 127-180. In: Goater, B., Nuss, M. & Speidel, W. 2005. Pyraloidea I (Crambidae: Acentropinae, Evergestinae, Heliiothelinae, Schoenobiinae, Scopariinae). In *Microlepidoptera of Europe 4*. P. Huemer & O. Karsholt (eds.). Apollo Books, Sorø.
- Prins W De & Steeman C. 2003-2020. Catalogue of the Lepidoptera of Belgium. Te raadplegen op: <https://projects.biodiversity.be/lepidoptera>.
- Rommel RP, Platt A & Platt H. 2007. Die Kleinschmetterlingsfauna Nordwestthüringens (Insecta: Lepidoptera) 4. *Thüringer Faunistische Abhandlungen* XII: 165-189.
- Wolff N.L. 1959. Notes on some species of the genus *Scoparia* Hw. (s. str.) (Lep., Pyraustidae). *Entomologiske Meddelelser* XXIX: 179-192.

Kleurvariaties bij mannetjes van *Agriopis leucophaearia*

Sander Pruiksmā

Even een korte introductie voor wie mij niet kent: mijn naam is Sander Pruiksma, woonachtig in Ede. Tijdens een van de eerste Nationale Nachtvliedernachten ben ik door Maurice Franssen geïnfecteerd door het nachtvliedervirus, hoewel dat in deze coronatijd misschien een wat ongelukkig gekozen uitdrukking is. Excuses hiervoor. Door een aangeboren lichāmelijk handicap ben ik twintig jaar geleden in de rolstoel belānd en daardoor behoorlijk beperkt in mijn mogelijkheden en mobiliteit. Nachtvlieders zoeken door 's avonds een laken/licht-opstelling in het open veld te plaatsen is voor mij ondoenlijk. Toch laat ik mij (letterlijk) niet uit het veld slaan en ik heb een eigen manier van vlieders zoeken gevonden: ik ga er vaak in de ochtendschemer op uit om dankzij de in ons land zo bekende lichtvervuiling op zoek te gaan naar nachtvliedervondsten bij lantaarnpalen, buitenverlichting van gebouwen, verlichte etalages en abri's. In die ongeveer 15 jaar tijd dat ik me voor nachtvlieders interesseer heeft me dat intussen ruim 300 soorten macro's opgeleverd. Niet gek al zeg ik het zelf. Dick Groenendijk, toentertijd werkzaam bij De Vlinderstichting verzōn ooit voor mij de term 'dagactieve nachtvliederaar', wat sindsdien een soort geuzennaam voor mij is geworden.

Hoewel ik de secties Snellen en Ter Haar van naam ken en geïnteresseerd ben in hun doen en laten heeft mijn andere manier van naar nachtvlieders kijken mij tegengehouden om me actief bij jullie aan te sluiten. Sorry. Maar een artikeltje voor Franje, dat kan natuurlijk altijd. Bij deze.

Al vanaf het begin heb ik een gezonde passie ontwikkeld voor de minst bekende nachtvlieders, die van het najaar en de winter. Wanneer Kars Veling in een van zijn natuurberichten meldt dat het vliederseizoen op zijn einde loopt, word ik actief, zeg maar. Na wat vondsten van vleugellose dames in mijn directe omgeving ben ik met name daar met meer dan gemiddelde interesse naar op zoek. Door hun levenswijze, waarbij ze het eerste het beste verticale vlak op lopen tot ze niet meer hoger kunnen, belānden ze vaker dan andere soorten op lage muurtjes en afrasteringspaaltjes. Met name dit soort plekken zijn voor mij als rolstoelgebruiker op ooghoogte: elk nadeel heb z'n voordeel.

In 2008 en 2009 ontdekte ik als beginner het interessante gegeven dat de mannetjes van de Kleine voorjaarsspanner, *Agriopis leucophaearia* (Denis en Schiffermüller), bijna individueel te herkennen zijn door de kleurvariatie op hun vleugels. Het viel me daarbij op dat ik een variant het ene jaar in mijn beleving meer zag dan het andere jaar. Zit er per jaar eigenlijk

een groot verschil in welke variant er verschijnt? Ik vroeg het aan kenners (zoals o.a. Maurice en Dick) en zij moesten mij het antwoord schuldig blijven: de meeste nachtvliederaars waren toentertijd niet zo bekend met die winterbeesten. Koud weer is nauwelijks een optie voor vliederaars met laken en licht. Een leuk onderzoekje was hierdoor geboren.

Ik leerde dat B.J. Lempke verzot was op variaties in zijn beroemde catalogus (Lempke, 1953; Lempke, 1970). Maar liefst 27 verschillende wist hij te benoemen. Dit was voor mijn eenvoudig bedoelde opzet van mijn onderzoek onbruikbaar: ik besloot mij te beperken tot grofweg vier varianten en elke vorm die hiervan afweek kwam in een categorie 'mix', omdat als je goed naar deze vlinders keek, het vaak ging om een mix van twee van de vier varianten. Voorbeelden van deze vier varianten zijn te vinden in Fig. 1.

Variant 1: zwart-wit-zwart. Opabri, Ede-Zuid, 8.i.2012.

Variant 2: bruin-grijs-bruin, met duidelijke zwarte lijnen tussen de banden. Mooi-Land bij Laag Wolfheze, Doorwerth, 5.ii.2020.

Variant 3: gemarmerd, geen kleurverschil tussen de banden, lijnen onderbroken. Horapark, Ede 22.i.2012.

Variant 4: (vrijwel) geheel donker met een witte kop en nek. Mooi-Land bij Laag Wolfheze, Doorwerth, 6.ii.2020.

Fig. 1. Variaties in tekening van mannetjes Kleine voorjaarsspanners.

Foto's: Sander Pruiksma.

De eerste resultaten van dit onderzoek (2010/2014) zijn beschreven in een verslag, waarvan een samenvatting is te lezen in het tijdschrift *Vlinders* van De Vlinderstichting (Pruiksma, 2017). Aangezien De Vlinderstichting vooral is gericht op aantallen vlinders en dus mijn tabel met percentages besloot om te zetten in aantallen gevonden vlinders, zal ik hier de uitkomsten van mijn onderzoek nogmaals presenteren, maar dan in een tabel zoals deze door mij is bedoeld (zie Tabel 1).

Tabel 1. Procentuele verdeling van de Kleine voorjaarsspanners over de verschillende varianten in Ede-zuid.

jaar	variant 1	variant 2	variant 3	variant 4	mix	n =
2010	24%	25%	32%	13%	6%	111
2011	24%	23%	28%	16%	9%	85
2012	31%	13%	39%	14%	3%	230
2013	25%	20%	40%	10%	5%	60
2014	18%	15%	39%	21%	7%	33

Het resultaat bleek minder gevarieerd dan ik bij aanvang dacht. Wat direct in deze tabel in het oog springt, is dat variant 3 vaak het meest wordt aangetroffen en variant 4 het minst (op de mix na). Uit mijn bevindingen rondom Ede blijkt verder dat variant 1 meer wordt gezien aan het begin van de vliegperiode en variant 2 naar het einde toe een inhaalslag maakt.

Gedurende de periode 2015/2018 waren de winters dermate zacht, dat het ‘ad random’ vinden van *leucophaearia* nog lastiger bleek dan de spreekwoordelijke naald in een hooiberg. Pas in 2019 vond ik weer voldoende exemplaren om mijn onderzoek voort te zetten. Hierbij viel het mij op dat ik in een deel van mijn onderzoeksgebied (ten noorden van Ede) nog altijd geen mannetjes vond. Mijn waarnemingen, ondanks intensief zoeken, bleven beperkt tot 50 exemplaren ten zuidoosten van Ede.

Gedurende de vliegperiode van *leucophaearia* in 2020 bevond ik mij dankzij lichamelijk ongemak tijdelijk in een verzorgingshuis in de bossen bij Doorwerth. Ik kreeg hierdoor een uitgelezen kans om te onderzoeken of in een ander deel van ons land de verhoudingen anders zijn, zoals je zou kunnen opmaken uit teksten van Lempke in zijn catalogus. Hij meldt bijv. dat donkere exemplaren (bij mij ‘variant 4’) vooral langs de kust lijken voor te komen.

Hoewel Doorwerth slechts ongeveer 11 kilometer van Ede ligt, en ik uit mijn ‘eerste periode’ kan opmaken dat een onderzoek van slechts één seizoen eigenlijk geen goed beeld geeft voor ‘harde conclusies’, vallen er wel wat leuke bevindingen op te merken.

Om 2019 en 2020 goed te kunnen vergelijken (en ik niet precies wist hoe lang ik in Doorwerth zou verblijven) heb ik in dit laatste jaar gezocht tot ik ook 50 exemplaren had gevonden. Bedenk dus dat de percentages die ik hieronder beschrijf betekenen, dat één enkel individu al gelijk 2% van de uitslag geeft. Logisch, maar misschien een eye-opener nu je het op papier ziet staan.

Zoals uit de resultaten valt af te lezen (tabel 2), zitten er toch wel wat verschillen in de gebieden Ede en Doorwerth, hoewel de biotopen niet noemenswaardig verschillen, met als belangrijkste toevoeging dat in Doorwerth een variant rondvliegt die ik van de omgeving van Ede niet ken: variant 5 (zie Fig. 2). Het gaat hierbij om exemplaren die enkel bestaan uit grijstinten. Elke tint van beige tot roodbruin ontbreekt.

Fig. 2. Variant 5: Mooi-Land bij Laag Wolfheze, Doorwerth, 15.ii.2020. Foto: Sander Pruiksmas.

Fig. 3. Kleine voorjaarsspanner in copula. Ede, 14.ii.2011. Foto: Sander Pruiksmas.

Tabel 2. Procentuele verdeling van de Kleine voorjaarsspanners over de verschillende varianten in Ede-zuid (2019) en Laag Wolfheze nabij Doorwerth (2020).

jaar	variant 1	variant 2	variant 3	variant 4	variant 5	mix	n =
2019	22%	18%	32%	20%	0%	8%	50
2020	32%	30%	14%	16%	6%	2%	50

Ook is hier (in 2020) variant 3 niet de meest voorkomende (integendeel) en blijkt variant 2 vanaf het begin van het vliegseizoen aanwezig en heeft variant 1 juist nadien een inhaalslag gemaakt. Van de eerder genoemde varianten is de 4^e zelfs meer gebruikelijk dan variant 3!

Voor mij geven deze uitkomsten genoeg redenen om iedere winter opnieuw uit te blijven kijken naar deze vlinders. Misschien kan ik de lezers van Franje bij deze eens uitdagen om terug te kijken in jullie (foto-)waarnemingen en, indien mogelijk, mij iets te vertellen over de verschillende percentages in andere delen van het land. Let er maar eens op. Ik ben benieuwd.

Literatuur

Lempke, BJ. 1953. Catalogus der Nederlandse Macrolepidoptera. *Tijdschrift voor Entomologie* 95: 197-319.

Lempke, BJ. 1970. Catalogus der Nederlandse Macrolepidoptera (zestiende supplement). *Tijdschrift voor Entomologie* 113: 125-252.

Pruiksmas, S. 2017. Kleurvarianties bij mannetjes van de kleine voorjaarsspanner. *Vlinders* 32(1): 24-26. <https://assets.vlinderstichting.nl/docs/01e822d6-69dc-4f18-8366-d8f05469e04c.pdf>

Uitgebreide verslagen over zowel 2010/2014 als 2019/2020 zijn op te vragen via sanderpruiksmas@gmail.com

Bladmineerdersexcursie bij Kwintelooijen, Rhenen op 29 september 2020

Violet Middelman en Remco Vos

Op 29 september gingen we met een select groepje, allen leden van Snellen, op pad in Kwintelooijen bij Rhenen. Onder leiding van Ben van As weet je zeker dat je zoveel mogelijk mijnen in een gebiedje kan vinden en op naam kan krijgen. Wat zou de speurtocht vandaag gaan opleveren?

Door de (nog steeds) corona-maatregelen konden we niet met een al te grote groep op pad, maar met 9 deelnemers en 4 excursieleiders (naast Ben ook Tymo Muus en de 2 auteurs) was dit op zich prima te doen. Om elf uur gingen we op pad en al snel waren de eerste mijnen gevonden, gewoon op de beplanting rondom de parkeerplaats. Na vijf kwartier verlieten we de parkeerplaats en gingen het natuurgebied in, met andere planten. Op elke plant zijn er weer andere soorten te vinden, dus hoe meer verschillende soorten planten, des te beter.

Op perzikkruid (*Persicaria* sp.) en ridderzuring (*Rumex obtusifolius*) troffen we mijnen aan van *Calybites phasianipennella* (Hübner), Viervlekstelmtot. De rupsjes beginnen met een, meestal onderzijdige, blaasmijn, waarna het rupsje de mijn verlaat en een soort kokertje gaat vormen door een deel van het blad los te knippen en op te rollen (Fig. 1). Verpopping vindt plaats in een cocon in de bladrol.

Fig. 1. *Calybites phasianipennella*, Viervlekstelmtot. Foto: Remco Vos.

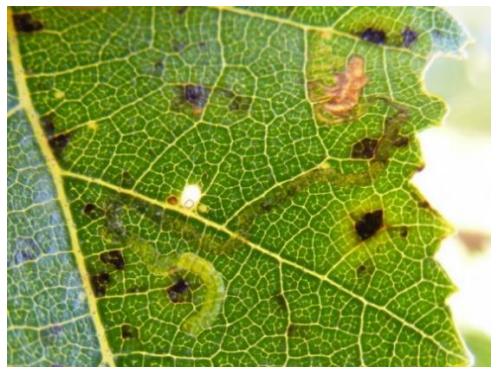

Fig. 2. Groene berkenmineermot, *Stigmella continuella*, gangmijn met rups en frass, tegen het licht. Foto: Remco Vos

Op berk zijn veel soorten mineerders en kokers te vinden, ook vandaag vonden we er een aantal. Zoals de kokers van *Coleophora betulella* (von Heinemann), Witte berkenkokermot en *Coleophora milvipennis* (Zeller), Spatel-berkkokermot. Maar ook enkele mineerders zoals *Ectoedemia occultella* (Linnaeus), Ronde berkenblaasmijnmot, en *Stigmella continuella*

(Stainton), Groene berkenmineermot. De mijntjes van de laatste soort zijn vaak goed herkenbaar. Het rupsje maakt eerst een aantal sterke kronkelingen, waarbij dit gedeelte bruin verkleurt, en het vervolg van de mijn is vaak in een vrij rechte lijn, zeker wanneer deze langs een nerf gaat (Fig. 2).

Er stonden ook diverse soorten wilgen (*Salix* sp.) waarop wij ook een aantal mineerders vonden. Naast enkele algemene soorten vonden we ook de mijnen van *Ectoedemia intimella* (Zeller) – Wilgennerfmineermot, *Phyllonorycter pastorella* (Zeller) - Late wilgenvouwmot, *Stigmella nivenburgensis* (Preisseecker) - Smalle wilgenmineermot en *Phyllocnistis valentinensis* (M. Hering), Geel-slakkenspoormot. De laatste twee zijn relatief nieuwe soorten in Nederland, beide soorten zijn in 2017 voor het eerst waargenomen.

De mijnen van *S. nivenburgensis* zijn te vinden op diverse soorten smalbladige wilg. Het zijn vaak rechte en smalle mijnen en daardoor vrij karakteristieke en herkenbare mijnen. Wel kunnen jonge mijnen erg lijken op die van de *S. obliquella* (von Heinemann), Schiet-wilgmineermot. De rups verlaat de mijn door een klein sneetje in de onderzijde van het blad te maken (Fig. 3).

Fig. 3. *Stigmella nivenburgensis*, Smalle wilgenmineermot. Foto: Remco Vos.

Fig. 4. *Grapholita janthinana*, Rookkleurige fruitmot in de vruchten van meidoorn. Foto: Remco Vos.

In de bladeren van meidoorn (*Crataegus* sp.) vonden we ook meerdere soorten mineerders, zoals *Bucculatrix bechsteinella* (Bechstein & Scharfenberg)- Meidoornoglapmot, *Parornix anglicella* (Stainton) – Meidoornzebramot, *Stigmella hybnerella* (Hübner) – Meidoornmineermot, en *S. oxyacanthella* (Stainton) – Boogjesmineermot. Maar ook in de besjes van meidoorn zijn rupsjes te vinden, zo wist Tymo te vertellen. Als er enkele besjes tegen elkaar aan kleven met frass ertussen en in beide besjes zit een klein gaatje dan is de kans groot dat daar rupsjes in zitten van *Grapholita janthinana* (Duponchel), Rookkleurige fruitmot. Ze vreten van het vruchtvlees van de meidoornbesjes. Al snel vonden we meerdere besjes die aan elkaar zaten en in de meeste daarvan zat een rupsje (Fig. 4).

Tussen twee samengevouwen bladeren van een eik met zichtbare vraatsporen zat een klein groen rupsje, de *Teleiodes luculella* (Hübner), Maanpalpmot (Fig. 5). Het betreft een algemeen vlindertje, maar de rupsjes worden niet vaak gezien, terwijl je zo toch echt kan vaststellen dat de soort in het gebied gevestigd is. Naast deze soort op eik zagen we natuurlijk nog veel meer soorten op eik, o.a. de mijn van *Phyllonorycter heegeriella* (Zeller), Gestreepte eikenvouwmot, en de koker van *Coleophora ibipennella* (Zeller), Geelsnuiteikenkokermot.

Fig. 5. Rups van *Teleiodes luculella*, Maanpalpmot. Foto: Remco Vos.

Uiteindelijk zijn we deze dag uitgekomen op 111 soorten nachtvlinders, waarvan enkele imago's, een aantal rupsen, maar meestal waren het (lege) mijntjes. Een soortlijst is te vinden op

<https://docs.google.com/viewerng/viewer?url=http://vlinderseeland.nl/onewebmedia/20200926Soortenlijst.pdf>

Gebruikte bronnen o.a.

<http://www.microvlinders.nl/>

<https://bladmineerders.nl>

<https://www.naturetoday.com/intl/nl/nature-reports/message/?msg=23867>

<https://www.naturetoday.com/intl/nl/nature-reports/message/?msg=24569>

Hoeveel soorten *Phyllocnistis* hebben we in Nederland (en België)?

Erik J. van Nieukerken

Tot voor kort gold het genus *Phyllocnistis* als een klein en makkelijk genus met drie Nederlandse soorten *Phyllocnistis saligna* (Zeller), *Ph. unipunctella* (Stephens) en *Ph. xenia* Hering. Over de laatste soort bestaat al lang onduidelijkheid en bovendien werden recent de soorten *Ph. valentinensis* Hering, *Ph. extrematrix* Martynova en *Ph. asiatica* Martynova als nieuw voor Nederland gemeld (van Nieukerken & Wullaert 2018a, b; Prick & van Nieukerken 2018; Prick *et al.* 2018).

Over de identiteit van de nieuwe soorten *Ph. valentinensis* en *Ph. extrematrix* bestaat geen twijfel, evenmin over *Ph. unipunctella*. Problemen zijn er echter bij twee soortenparen, die hier nader worden besproken.

Phyllocnistis saligna en *asiatica*

Phyllocnistis asiatica werd beschreven als ondersoort van *Ph. saligna* uit Centraal Azië (Martynova 1955) en lang als synoniem beschouwd. Pas onlangs werd *Ph. asiatica* op de grond van DNA barcodes en kleine verschillen in mijnvorm en adult als goede soort onderscheiden en gemeld uit o.a. Tsjechië, Slowakije en Spanje (Laštůvka *et al.* 2018; Liška *et al.* 2018; Pastoralis *et al.* 2018). Toen een vlinder uit Limburg en later enkele mijnen als *asiatica* werden herkend door mijn Tsjechische collega's Aleš en Zdeňek Laštůvka, heb ik van deze de DNA barcodes bepaald, die inderdaad overeen kwamen met de DNA barcodes van door hen uit andere landen gedetermineerde *Ph. asiatica*. Kenmerk zou o.a. zijn dat *Ph. asiatica* vooral het blad mineert met maar korte stukjes in de takken, terwijl *saligna* hele lange mijnen in de tak maakt.

Om de rest beter te begrijpen, eerst het volgende over DNA barcodes. De barcode betreft een klein stukje DNA van ongeveer 658 baseparen uit het mitochondriaal DNA. Mitochondriën zijn de energiefabriekjes van de cel en daarmee talrijk in het weefsel aanwezig, hetgeen het DNA daarvan relatief makkelijk te bepalen maakt. Internationaal is afgesproken dit stukje DNA als standaard te gebruiken voor het herkennen van dieren, al zijn er diverse problemen waardoor dit lang niet altijd opgaat, hetzij doordat diverse soorten hetzelfde DNA blijken te hebben, of juist omgekeerd één soort veel variatie kan vertonen. Van de DNA barcodes die op de internationale database (BOLD datasystems, <https://www.boldsystems.org/>) geplaatst zijn, worden de zgn. Barcode Identification Numbers (BIN's) bepaald: deze verenigen barcodes die slechts kleine variatie vertonen onder één noemer. Vaak is een BIN gelijk aan één soort, maar een soort kan ook meerdere BIN's hebben. De BIN nummers die ik geef kun je op de genoemde database opzoeken.

Op dat moment (2018) waren Europese exemplaren van *Ph. saligna* bekend met twee verschillende BIN's (BOLD:ABW1114 en BOLD:AAQ1589), terwijl *asiatica* de BIN BOLD:AAL5482 heeft.

Ondertussen was ik benieuwd naar de barcodes van Nederlandse *Ph. saligna*, want die ontbrak nog. Vanaf 2018 probeerde ik het telkens, en kreeg alleen maar barcodes van *Ph. asiatica*, terwijl de beide andere BIN's steeds niet gevonden werden. Eerst was ik nog wel genegen de definitie van *Ph. saligna* wat op te rekken, maar toen ik in het voorjaar 2020 "echte" *saligna*'s met enorm lange mijnen op de takken van *Salix fragilis* en *S. alba* verzamelde, wist ik zeker dat dit geen *Ph. asiatica* was. Toch bleken ook de rupsen uit zulke mijnen tot mijn verrassing de BIN van *asiatica* te hebben.

Mijn voorlopige conclusie is dat in 2018 op grond van te weinig data werd geconcludeerd dat de verschillende DNA groepen, dus BIN's matchen met kleine morfologische verschillen en dus wel verschillende soorten moesten zijn. Nu de sampling toeneemt blijkt er geen match meer tussen DNA en morfologie en moet de voorlopige conclusie wel zijn dat we hier waarschijnlijk met een variabele soort te maken hebben met een ingewikkelde genetische structuur, waarvan een nadere verklaring nog op zich laat wachten.

In elk geval kan ik in Nederland geen onderscheid maken tussen twee soorten en beschouw ik alles weer als *Ph. saligna*. Het verschil in mijnvorm is waarschijnlijk eerder een adaptatie aan de plant: "*asiatica*" achtige mijnen vind je bijv. op *Salix viminalis*, waar de takken ongeschikt lijken voor deze mijnen, en op de andere wilgen zijn het vaak de mijnen op korte zijtakjes waar een groter deel van de mijn in het blad zit – logisch als je de dikte en lengte van die takjes bekijkt.

Complicatie is dat op dit moment een groot artikel over DNA barcodes bij Gracillariidae, waar ik coauteur van ben, in druk is (Lopez-Vaamonde *et al.* 2021), waar *Ph. asiatica* nog als goede soort wordt genoemd, al is er in de laatste versie nog een korte nuancering bijgezet. Mijn resultaten kwamen te laat voor opname in dit artikel.

Phyllocnistis labyrinthella en *xenia*

Deze soorten mineren alleen op het blad van ratelpopulier en abelen (*Populus tremula*, *P. alba*, *P. canescens*). In Nederland vind je ze vooral op abelen. Lang is gedacht de abelenmijnen bij *Ph. xenia* horen en *Ph. labyrinthella* alleen op ratelpopulier mineert. Alle exemplaren van beide "soorten" uit heel Europa en zelfs de Noord-Amerikaanse *Ph. populiella* Chambers vallen binnen BIN BOLD:ACX5473. Volgens sommige auteurs zou er toch nog enig verschil zijn in sommige populaties, bijv. in Zuid-Europa (*xenia* is beschreven uit Spanje) en in Denemarken (Lepiforum e.V. 2008-2021; Aarvik *et al.* 2017; Laštůvka *et al.* 2018). Voor Nederland is dat niet echt relevant, de Nederlandse gebarcodeerde exemplaren zijn identiek aan "echte" *Ph. labyrinthella*. De weinige exemplaren die in ons land op ratelpopulier werden gevonden, werden altijd gevonden op plekken waar abelen ook talrijk voorkwamen. Dat een soort op de ene plek een andere voedselplant preferereert dan een andere is een verschijnsel dat vaker wordt waargenomen.

Conclusie en naamlijst

We hebben dus “maar” vijf soorten in Nederland (en België):

Phyllocnistis extrematrix Martynova – Peppeltwijgmeeermot

Phyllocnistis labyrinthella (Bjerkander) – Printplaatmot

= *xenia* Hering

Phyllocnistis saligna (Zeller) – Wilgenslakkenpoormot

= *asiatica* Martynova

Phyllocnistis unipunctella (Stephens) – Eenstipslakkenpoormot

Phyllocnistis valentinensis Hering – Geel-slakkenpoormot

Literatuur

Aarvik, L, Bengtsson, BÅ, Elven, H, Ivinskis, P, Jürivete, U, Karsholt, O, Mutanen, M, Savenkov, N. 2017. Nordic-Baltic Checklist of Lepidoptera. Norwegian Journal of Entomology. Supplement 3: 1-236.

http://www.entomologi.no/journals/nje/Suppl/Aarvik_et_al_2017_Nordic-Checklist_of_Lepidoptera.pdf.

Laštůvka, A, Laštůvka, Z, Liška, J, Šumpich, J. 2018. Motýli a housenky střední Evropy V.

Drobní motýli I. [Vlinders en rupsen van Midden-Europa V. Kleine vlinders I]. Academia Publishing House: 532 pp. [prachtig geïllustreerd boek!]

Lepiforum e.V.. 2008-2021. Lepiforum: Bestimmungshilfe für die in Europa nachgewiesenen Schmetterlingsarten. Lepiforum e.V.

http://www.lepiforum.de/lepiwiki.pl?Schmetterlingsfamilien_Europa

Liška, J, Vávra, J, Laštůvka, A, Jaroš, J, Šumpich, J, Uříčář, J, Bešta, L, Marek, J, Skyva, J, Holomek, J, Kula, E, Bešta, M, Elsner, G, Vysoký, V, Žemlička, M, Černý, J, Richter, I, Gottwald, A, Laštůvka, Z, Jirgl, T, Heřman, P. 2018. Faunistic records from the Czech Republic - 441. Lepidoptera: Tineidae, Gracillariidae, Argyresthiidae, Plutellidae, Oecophoridae, Lypusidae, Coleophoridae, Elachistidae, Scythrididae, Gelechiidae, Tortricidae, Pyralidae, Crambidae, Geometridae, Notodontidae, Noctuidae. Klapalekiana 54: 131-148.

<http://www.biologickepruzkumy.cz/fotky63987/publikace/39.pdf>

Lopez-Vaamonde, C, Kirichenko, N, Cama, A, Doorenweerd, C, Godfray, HCJ, Guiguet, A, Gomboc, S, Huemer, P, Landry, J-F, Laštůvka, A, Laštůvka, Z, Min Lee, K, Lees, DC, Mutanen, M, Nieuwerkerken, EJ van, Segerer, A, Triberti, P, Wieser, C, Rougerie, R. 2021. Evaluating DNA barcoding for species identification and discovery in European gracillariid moths. Frontiers in Ecology and Evolution, in druk.

Martynova, EF. 1955. Moli-minery roda *Phyllocnistis* Z. (Lepidoptera, Phyllocnistidae) Fauny SSSR. [Leafmining moths of the genus *Phyllocnistis* in the USSR fauna]. Entomologicheskoe Obozrenie 34: 244-251.

Nieuwerkerken, EJ van, Wullaert, S. 2018a. Opnieuw nieuwe mineermotten op smalbladige wilgen in Nederland en België. Nature Today.

<https://www.naturetoday.com/nl/nl/nature-reports/message/?msg=24569>.

Nieuwerkerken, EJ van, Wullaert, S. 2018b. *Phyllocnistis valentinensis*, een nieuwe slakkenpoormot in Nederland. microlepidoptera.nl 2018.

<http://www.microvlinders.nl/nieuws/nieuws.php?id=94>.

- Pastoralis, G, Kosorín, F, Tokár, Z, Richter, I, Šumpich, J, Liška, J, Laštůvka, A, Laštůvka, Z, Endel, B. 2018. Šestnást' druhov Motýľov (Lepidoptera) nových pre faunu Slovenska. Sixteen species of moths (Lepidoptera) new for fauna of Slovakia. Entomofauna Carpathica 30: 1-24.
http://www.ses.entomology.sk/entomofaunacarpathica/pdf/volume30/30_2_01_Pastoralis_et_al-ec.pdf.
- Prick, M, Nieukerken, EJ van. 2018. Nieuwe slakkenspoormot: aantal soorten in Nederland dit jaar verdubbeld. Nature Today. <https://www.naturetoday.com/nl/nl/nature-reports/message/?msg=24718>.
- Prick, M, Nieukerken, EJ van, Cupedo, F, Schreurs, A. 2018. Het aantal slakkenspoormotten in Nederland in één jaar verdubbeld dankzij twee nieuwkomers: *Phyllocnistis extrematrix* en *P. asiatica*. microlepidoptera.nl 2018.
<http://www.microvlinders.nl/nieuws/nieuws.php?id=101>.

Spannende verhalen

Maurice Franssen

In de onvolprezen Ter Haar-Whatsapp groep komt van alles langs. Bijzondere waarnemingen, moeilijke vlinders en rupsen, maar in de zomer waren er ook wat spannende verhalen, bijvoorbeeld over boze politiemannen bij het vanglaken die gekalmeerd werden met frikandellen. Dat deed mij denken aan het geweldige boek 'Hazards of butterfly collecting' van Torben Larsen, een bundeling van zijn columns in de *Entomologists' Record and Journal of Variation*. Torben is de hele wereld rondgereisd om bijdragen te leveren aan de kennis van de lokale dagvlinderfauna, waarbij hij bijvoorbeeld in aanraking kwam met militairen in Benin die hem wilden doodschieten, maar ook de dierlijke gevaren in de vorm van malariamuggen en bloedzuigers. Een enkele keer heeft hij ook naar nachtvlinders gekeken. Zo stond hij een keer met lamp en laken vlakbij een militaire basis in Libanon en vroeg zich af waarom er niemand van de basis een kijkje kwam nemen. Desgevraagd vertelden ze hem de dag erna dat ze dat niet durfden omdat ze bij zo'n lamp een perfect doelwit zouden zijn voor de rebellen in het gebied. Dat soort verhalen dus. Elk verhaal eindigt met een koel glas bier en uiteindelijk bleek in die gewoonte het grootste gevaar voor Torben te zitten, maar dat ter zijde.

Ik vroeg mij af of het niet aardig zou zijn om ook in Franje een vaste rubriek 'Spannende verhalen' te hebben, over de minder prettige ervaringen tijdens het (nacht)vlinderen. Ik geef zelf beneden de aftrap, veel minder spectaculair dan Torben maar ik vond het best spannend. Benieuwd of er navolging komt. Ik zie uit naar uw spannende bijdragen!

Literatuur

Larsen, TB. 2004. Hazards of butterfly collecting. Cravitz Printing Company, Brentwood, Essex, UK.

Wil jij soms dood?

Maurice Franssen

In de jaren 2001-2004 heb ik de macro-nachtvlinderfauna van de Sysself bij Ede onderzocht. Dat bos- en heidegebied grenst aan de spoorlijn Ede-Wageningen – Arnhem, die daar verdiept is aangelegd. Omdat de spoorlijn oost-west ligt is het noordelijk talud prachtig zuidgeëxposeerd waardoor het daar in het voorjaar al bloedheet kan zijn. Het gebiedje heet de 'brandstrook' omdat er vanwege brandgevaar door vonken van de stoomtreinen geen opslag van bomen mocht zijn; het is daardoor een heet en droog heideterrein geworden, met een grote diversiteit aan sprinkhanen. Toen ik klaar was in de Sysself zelf heb ik in de jaren 2005-2008 mijn aandacht gericht op dat terreintje, in de hoop warmteminnende, zuidelijke soorten te zien. Bovenop de helling loopt een pad met rijke kruidenvegetatie omzoomd door wat bomen. Daar waren een paar mooie plekken om 's nachts de lamp op

te zetten, beschut door de bomen maar toch met zicht op de helling beneden. Het was een genoegen om daar te vlinderen, ook vanwege de andere dieren: halverwege de helling was een smal slingerend pad waar iedere nacht om kwart voor 1 (je kon er de klok op gelijk zetten) een zwijnenfamilie langs kwam, als zwarte schimmen, op een paar meter afstand van mijn laken. Zeldzame zuidelijke vlinders heb ik niet gezien maar ik had wel mooie soorten van kruidenrijke terreinen, zoals *Actinotia polyodon* (Clerck), Gevlamde uil, die ook warmteminnend is (Jeroen Voogd, persoonlijke mededeling).

Een inventarisatie is niet compleet zonder dagvlinders dus ging ik er ook regelmatig overdag op uit, zoals op een snikhete zomerdag in 2017. De brandstrook wordt onderbroken door de A12 en juist op dat punt is het hoogteverschil tussen het kruidenrijke pad en het spoor het hoogste, dus als je naar de andere kant van de A12 wil moet je een behoorlijk steil pad naar beneden nemen. Dat was ik aan het doen en vanwege de steilheid was dat met een redelijke snelheid. Tegelijkertijd kwam er een trein aan die zojuist was vertrokken uit station Ede-Wageningen. Ik was nog een flink stuk van het spoor af dus ik zag geen probleem maar de machinist blijktbaar wel want de trein stopte abrupt nog voor ik de helling was afgedaald. De cabinedeur vloog open en de machinist schreeuwde: “Wil jij soms dood?” Mijn antwoord: “Ik dacht het niet”. Wat ik dan wel aan het doen was, en of ik niet wist dat dit verboden terrein was. Dat ik vergunning had om daar te lopen deed niet ter zake, ik had daar niets te zoeken en hij sommeerde mij om de trein in te komen. Ik heb even getwijfeld: ik had natuurlijk gewoon weer die helling op kunnen rennen en dan was ik weg geweest voordat er politie was gekomen, maar daar zou zeker gedonder van komen en dan was ik misschien mijn vergunning wel kwijt. Ik heb dus voor het eerst van mijn leven in de bestuurderscabine van een intercity gezeten, achteraan op een opklapbaar strafbankje dat daar kennelijk voor bedoeld was. De reis van Ede-Wageningen naar Arnhem duurt 8 minuten en die tijd werd gevuld met een tirade dat iedereen tegenwoordig maar op het spoor liep en dat het geen doen was zo. Op station Arnhem werd ik overgedragen aan de spoorwegpolitie met de woorden “deze meneer liep naast het spoor zogenaamd vlinders te vangen, jullie weten er wel weg mee”. De agenten hadden het snel geschoten: korte broek, knalblauwe tas, vlindernet: ik hoefde mijn vergunning niet te laten zien. De agenten waren buitengewoon vriendelijk. Toen de machinist buiten gehoorsafstand was verontschuldigde ze zich voor het gebeuren: deze man had die week alweer een zelfmoordpoging op het spoor meegemaakt en was behoorlijk getraumatiseerd. Ik vond mijzelf behoorlijk dom en heb beloofd voortaan alleen de helling af te dalen als er geen trein in zicht is, en een geel hesje aan te doen. Daarna mocht ik de trein weer in, terug naar Ede-Wageningen.

Hopelijk is de machinist weer hersteld van de mentale opdooffers maar met de brandstrook is het niet goed afgelopen. De NS had schoon genoeg van alle “aanrijdingen met een persoon” op dat traject en ProRail heeft een kilometers lang hek met spijlen van 2 centimeter dik langs het pad bovenop de helling gezet, zodat er niemand meer naar beneden kan lopen en ook het nachtvlinderen daar voorgoed verleden tijd is. Toen ik er vorig jaar met de trein langs reed zag ik dat het terrein flink aan het verbossen is. Moraal van het verhaal: als u dood wilt, doe het dan niet (wij kunnen namelijk niet zonder u, lieve leden van Snellen en Ter Haar!!) op het spoor, denk aan de machinist!

Fig. 1. De Brandstrook ten oosten van station Ede-Wageningen, 15.viii.2007.

Inheemse vlinders op Amerikaanse eik en Amerikaanse vogelkers (2)

Klaas Kaag

Vorig najaar gaven Remco en Tymo een overzicht van rupsenvondsten op de Amerikaanse eik (*Quercus rubra*) en Amerikaanse vogelkers (*Prunus serotina*), exoten die langzamerhand ontdekt worden door inheemse herbivoren (Vos & Muus, 2020). Met behulp van een UV zaklantaarn vond ik afgelopen september en oktober ook verschillende rupsen op deze beide boomsoorten. Aangezien deze niet allemaal vermeld werden door Remco en Tymo doe ik dat hier.

Veel rupsen van macro-nachtvlinders lichten duidelijk op als ze met UV licht worden beschenen, zoals door Jeroen Voogd wordt beschreven in het Nachtvlinderboek (Voogd, 2019). Vooral geheel of gedeeltelijk groene rupsen lichten duidelijk op, maar ook harige rupsen, zoals de Meriansborstel, *Calliteara pudibunda* (Linnaeus). Begin september was ik op de heide in Schoorl op zoek naar rupsen van het Roodbont heide-uiltje, *Anarta myrtilli* (Linnaeus) toen ik opeens een heldere sigaar zag oplichten in een struikje Amerikaanse vogelkers (zie Fig. 1). Het bleek de rups van een Pauwoogpijlstaart, *Smerinthus ocellata* (Linnaeus), die het daar wel naar zijn zin leek te hebben. Ik heb er daarna nog enkele gevonden op Amerikaanse vogelkers, evenals Wapendrager - *Phalera bucephala* (Linnaeus), Peper-en-zoutvlinder - *Biston betularia* (Linnaeus) en Kroonvogeltje - *Ptilodon capucina* (Linnaeus). Alleen de laatste wordt genoemd door Remco en Tymo.

Fig. 1. De rups van de Pauwoogpijlstartaart valt in UV licht duidelijk op. Foto: Klaas Kaag.

Op Amerikaanse eik kwam ik 7 soorten tegen, waarvan de Slakrups - *Apoda limacodes* (Hufnagel), Hazelaaruil - *Colocasia coryli* (Linnaeus) en Meriansborstel ook genoemd worden door Remco en Tymo. Nieuw was een rups van Eiken-, of Gestippelde oogspanner - *Cyclophora punctaria/porata* (Linnaeus). Hoewel er ook Gewone eik (*Q. robur*) in de buurt stond waar de rups uitgewaaid zou kunnen zijn, wilde hij in kweek alleen Amerikaanse eik eten.

Ook werden drie mineerders gevonden op de Amerikaanse eik. De Eikenooglapmot, *Bucculatrix ulmella* (Zeller), wordt al genoemd door Remco en Tymo. De Gewone eikenmineermot, *Stigmella roborella* (Johansson), wordt genoemd op microlepidoptera.nl (Corver & Doorenweerd, 2013). Nieuw is een mijn van de Gestreepte eikenvouwmot, *Phyllonorycter heegeriella* (Zeller).

Vermeldenswaardig is nog dat de Wapendrager, *Phalera bucephala* (Linnaeus), in 2010 in Den Helder gevonden is op een Hongaarse eik (*Q. frainetto*) in een stadspark.

Literatuur

Corver SC & Doorenweerd C 2013. Gewone eikenmineermot, *Stigmella roborella* (Johansson, 1971). Microlepidoptera.nl

Voogd J 2019. Het Nachtvlienderboek. KNNV Uitgeverij, Zeist.

Vos R & Muus T 2020. Inheemse vlinders op Amerikaanse eik en Amerikaanse vogelkers. *Franje* 23 (46):73-75.

De biologie van *Gynnidomorpha alismana*, met lidsteng (*Hippuris*) als nieuwe voedselplant

Tymo Muus (tekst en foto's)

Dit jaar heb ik mij gericht op het zoeken van rupsen en kweken van diverse soorten microlepidoptera waarvan soms nog erbarmelijk weinig bekend was. Er is veel te vermelden, maar laat ik beginnen met een ontdekking uit de Millingerwaard. Tijdens een bezoek aan dit gebied op 6.vi.2020 trof ik een prachtige brede zompige oever aan met een ongekend groot veld met lidsteng (*Hippuris vulgaris*). Deze plant kende van oudsher zijn eigen familie, de Hippuridaceae, maar behoort vrij recent tot de weegbreefamilie (Plantaginaceae). In dit terreintje vlogen diverse vlindertjes van onder andere de algemene *Elophila nymphaeata* (Linnaeus), het Waterleliemotje, maar ook een afgevoegen exemplaar van *Gynnidomorpha alismana* (Ragonot), de Alismabladroller. De vlinders van deze bladroller laten zich over het algemeen goed scheiden van zijn eveneens in moerassen voorkomende *Phalonia* soorten door de uitgesproken donkere vlek aan de vleugelbasis.

Al gauw viel mij op dat de toppen van de lidstengplanten verwelkt waren en soms al bruin verkleurd waren (Fig. 4). Bij het opensnijden van de toppen kon ik de veroorzaker niet vinden, dus ik besloot de planten lager aan te snijden, nabij het nog wat vitale deel aan de voet van de verwelking. De kleine geelwitte rupsjes met donkere kop, nek- en anaalschild (figuur 1) leken mij karakteristiek genoeg voor een determinatie. In de literatuur noch in bekende waardplantendatabases (bijv. HOSTS) was niet eerder een soort vermeld van lidsteng.

De plant toont op het eerste gezicht gelijkenis met de paardenstaarten, zodoende dat ik *Celypha tiedemanniana* (Zeller), Witte lijnbladroller, als serieuze kandidaat had aangemerkt. Swatschek (1958) beschreef die rups als "Raupe dunkelrotbraun und stark gekörnt durch kleine braune Dörnchen. Kopf, N[ekschild], Thb. [thoraciale poten] schwarz oder schwarzbraun, A[naalschild] hellbraun." De enige keer dat de soort ooit gekweekt is, was in 1887 uit het Nedersaksische Friedland van heermoes (*Equisetum*), aldus Swatschek.

Ik had een groot aantal stengels verzameld en in een ruime met vitrage afgedekte vaas gezet dus besloot ik eerst de kweek af te wachten, vooraleer ik op een aanbod van Erik van Nieukerken in zou gaan om de rupsen in te sturen voor dna onderzoek. In de laatste week van juni ontdekte ik een tweetal vlinders in de vitrage: het bleek inderdaad te gaan om *G. alismana*. In de dagen die volgden kwamen verschenen gespreid nog enkele vlindertjes, tot ik in de tweede week van juli de laatste vlinders zag. Van deze strikt monofage soort is volgens de literatuur één voedselplant bekend: grote waterweegbree (*Alisma plantago-aquatica*). Lidsteng is dus een nieuwe voedselplant voor deze bladroller. Ook een ander ontbrekende wetenswaardigheid kan aan de biologie worden toegevoegd. De literatuur, waaronder Bland (2014) stelt namelijk dat de soort één generatie heeft en dus univoltien is (vlinders in juni tot in augustus, rupsen van september tot mei). Het lijkt erop dat in ieder geval in Nederland de soort eerder vliegt, namelijk vanaf mei-half juni en na een rupsen-

periode in juni, opnieuw vanaf medio eind juni - augustus. De tot nu toe meest vroege door mij gecontroleerde vlinderwaarnemingen behoort een Nederlandse waarneming van 19 mei en een Belgische waarneming van 13 mei. Een uitschieter tot in september is ook bekend. De soort is dus bivoltien.

Fig. 1. Halfvolgroeide rups van de Alismabladroller (*Gynnidomorpha alismana*), zomergeneratie, in lidsteng.

Fig. 2. Volgroeide rups, zomergeneratie, in lidsteng.

Fig. 3. Volgroeide rups, najaarsgeneratie, in grote waterweegbree.

Fig. 4. Habitus aangetaste planten van lidsteng.

Bij rupsen van micro's treedt soms 'determinatieverwarring' op zodra men bij de determinatie gebruik maakt van eenduidige beschrijvingen van morfologische rupskenmerken. Dit kan buitengewoon frustrerend zijn voor diegene die de determinatie niet aan de hand van een geslaagde kweek kan verifiëren. *G. alismana* is een typerend voorbeeld van deze problematiek. Beschrijvingen zijn vaak gebaseerd op de volgroeide rupsen, terwijl de jonge rupsen toch de neiging hebben veel meer contrast te vertonen. Bij een zeer groot aantal soort treedt ook nog een (geringe) rood- of groenverkleuring op vlak voor de verpopping. Ook per generatie kan de kleur iets verschillen. Dit is een sterk gevolg van hormonale activiteiten. De rups van *G. alismana* is gedurende de zomergeneratie eerst lichtgeel van kleur met een zwartbruine kop, nek- en anaalschild en minder uitgesproken, bescheiden zwarte pinacula (wratjes). Richting het eindstadium blijft het nekschild nog tamelijk donker, maar kleuren de kop- en anaalschild meer oranjebruin en zijn de pinacula overwegend transparant (Fig. 2). De rupsen van de najaarsgeneratie hebben een oranje-

bruine kop en donkere monddelen en de sclerotiseerde delen (nekschild- en anaalschild) zijn in tegenstelling tot de zomergeneratie nagenoeg transparant (Fig. 3).

De rupsen van deze soort zijn gedurende het najaar tot in het voorjaar niet moeilijk te vinden als men zich in laarzen gekleed richting de waterkant begeeft. Rupsen zijn gemakkelijk te vinden in de stengels van grote waterweegbree. Soms worden daarbij kleine boorgaatjes ontwikkeld, maar je ziet ze gemakkelijk over het hoofd. Bij het opensnijden van de verdrode stengels treft men al snel genoeg de rupsen aan, vaak in overwintercocons, vervaardigd uit een web met zaagsel. Ook dichtbij huis te Wilhelminaoord had ik op 25.i.2020 succes. In de woonwijk bevindt zich één vijvertje met een iets begroeide oever met slechts een zestal stengels. In de helft van de stengels trof ik de rupsen aan. Een indicatie dat deze als vrij zeldzaam maar wijdverbreid veronderstelde soort wellicht toch veel algemener is.

Literatuur

Bland, KP. (ed.). 2014. The moths and butterflies of Great Britain and Ireland. Volume 5: Tortricidae. Brill, Leiden.

HOSTS: <https://www.nhm.ac.uk/our-science/data/hostplants>

Swatschek, B. 1958. Die Larvalsystematik der Wickler. Abhandlungen zur Larvalsystematik der Insekten 3. Akademie Verlag, Berlin.

De biologie van *Ancylosis oblitella*, gevonden op heidespurrie (*Spergula morisonii*)

Tymo Muus (tekst en foto's)

De laatste jaren vertonen een aantal soorten vlinders een explosieve uitbreiding. Eén hiervan is de Levertlekmot, *Ancylosis oblitella* (Zeller). De soort was vooral bekend van een aantal waarnemingen uit het rivierengebied en ten zuiden hiervan. Na 2017 is het hard gegaan. De soort breidde zich tot 2021 sterk uit over heel Nederland, zie ook Muus (2019). Velen waren mij voorgegaan en hadden de soort al eerder waargenomen. Sommige mensen typeren dit dan weer als een 'schaamsort' of een 'waarnemersachterstand'.

Fig. 1. Jonge rups van de levertlekmot, *Ancylosis oblitella*, in zandspinsel.

Op 30.vii.2020 bevond ik mij op het Holtingerveld, ten noorden van Havelte. Langs een buitengewoon zanderig pad vond ik hier tijdens de schemering een allereerste verse vlinder van *A. oblitella* die al 'snuffelend' rondom een pol met heidespurrie (*Spergula morisonii*) vloog. Nadat ik het dier enige tijd gevolgd had besloot ik deze te vangen en het bleek om een vrouwtje te gaan. Geïnteresseerd tilde ik de spurrieplanten enigszins op en zag tal van spinselbuizen! Ik besloot dan ook aantal takjes mee te nemen. Het vrouwtje legde de uren daarna in gevangenschap talrijke eitjes op de bladeren van heidespurrie. Na een kleine week verschenen de jonge rupsjes en aten direct van de bladeren. Daarmee was deze nieuwe voedselplant bevestigd. Het ligt voor de hand dat de soort ook gewone spurrie (*Spergula arvensis*) en aanverwante soorten accepteert. De voedselvoorkeur van *A. oblitella* lijkt wel beperkt te zijn op meer dan één soort pioniersplanten. Soorten zoals spurrie en melde-soorten breiden zich indrukwekkend uit ten tijde van een opwarmend klimaat, mogelijk in het voordeel van deze vlindersoort.

Na een eerste vervelling zag ik de eerste 'draadjes' ontstaan en besloot de bak te vullen met zand. Het duurde dan ook niet lang of de rupsen waren compleet verdwenen in minuscule zandspinsels (Fig. 1) die medio eind augustus waren uitgegroeid tot wel drie centimeter lange spinselbuizen. De buizen reikten nauwelijks de grond in en lagen dus vrijwel aan het oppervlak (Fig. 2). Tussentijds heb ik de rupsen proefondervindelijk ook nog enige melganzenvoet (*Chenopodium album*) uit de tuin aangeboden; een plant die de rupsen diezelfde dag nog accepteerden. Medio eind september heb ik voor het laatst vraat

waargenomen; de rupsen zijn toen verpopt en overgegaan op winterrust. Ik verwacht dat de soort in april zal ontpoppen, daar de vroegst bekende Nederlandse waarnemingen stammen uit half april. Late waarnemingen zijn gedaan in september, zo ook de tweede vondst van mij te Wilhelminaoord op 15.ix.2020. Met een dergelijke lange vliegtijd veronderstel ik dat de soort in op zijn minst twee, mogelijk sterk overlappende, generaties heeft.

De eerste studie van de biologie vindt men bij Glaser (1960). Hij vond de rups in onbekende zandige spinsels op klein schorrenkruid (*Suaeda maritima*) op 15.viii.1959 bij Illmitz in Oostenrijk. De vlinders verschenen in de eerste helft van september. Een tweede, maar meer uitvoerige beschrijving is gebaseerd op een rupsenvondst in 1988. De rups werd toen in de vrije natuur gevonden, in Spanje (Huertas-Dionisio, 2016). De eerste rups werd toen op 15 juni aan de voet van spiesmelde (*Atriplex prostrata*) gevonden; de auteur wist tot in medio oktober nog steeds rupsen te vinden. De beschreven levenswijze, inclusief de

omschrijving van de met zand beklede spinselbuizen, komt volledig overeen met mijn ervaring. Toch was het niet de eerste keer dat de soort als rups werd bestudeerd. Ford (1957) slaagde erin de soort vanaf ei groot te brengen. De rups werd in gevangenschap *Chenopodium sp.* aangeboden en door het gebrek aan veldervaring wist hij nog niks van de spinsels. De rups verscheen in juni 1956 en verpopte in de eerste helft van augustus in een cocon en leverde op 30 augustus één vlinder op. Fords rupsen zouden zich bijzonder bloot gevoeld moeten hebben!

Fig. 2. Volgroeide rups van *Ancylosis oblitella*.

Literatuur

- Ford, LT. 1957. A note on the ova and larva of *Heterographis oblitella* Z. (Lep.: Phycitidae). Entomologist's Gazette 8: 27.
- Glaser, W. 1960. Zur Frage der ersten Stände von *Heterographis oblitella* Z. (Lep.: Anerastiinae). Zeitschrift der Wiener Entomologischen Gesellschaft 45: 157-158.
- Huertas-Dionisio, M. 2016. Estados inmaturos de Lepidoptera. 53. Tres especies del género *Ancylosis* Zeller, 1839 en Huelva, España (Lepidoptera: Pyralidae, Phycitinae). SHILAP, Revista de Lepidopterología 44: 533-545.
- Muus, T. 2019. De voorlopige winnaars van een warm 2019. Microlepidoptera.nl (www.microvlinders.nl/nieuws/nieuws.php?id=105)

Vlinders en insecten in een ander perspectief

Paul Kreijger

Als klein jochie was ik al geraakt door de natuur, vlinders en rupsen hadden mijn speciale aandacht. Welk kind van mijn generatie was niet buiten, mobieltjes waren er niet, maar volgens mijn ouders was de belangstelling die ik had voor de natuur wel heel bijzonder. Als jochie van vier vond ik een harige rups en deed hem in een grote pot met kennelijk de juiste planten. Hij verpopte zich en bleek een Grote beer, *Arctia caja* (Linnaeus), te zijn en mijn passie voor vlinders was een feit. Wat een juweeltje was dit, de naam wist ik toen niet, maar dit gold voor meer soorten. Ik had wel oog voor detail en had op die manier elke vlindersoort een eigen naam gegeven en kon ze op die manier dus wel uit elkaar houden. Op mijn veertiende zag ik voor het eerst hoe je vlinders kon bewaren door ze op te prikken. Ik heb dit later wel gedaan, maar nooit echt fanatiek en zorgvuldig, dus kreeg ik al snel last van stofluis en museumkever.

Toen ik wat geld bij elkaar verdiend had kocht ik mijn eerste camera en maakte dia's van de vlinders en hun nakomelingen. Later ook in 3-D, met stereokasten. Ik heb daar heel veel plezier aan beleefd. Maar het analoge tijdperk ging steeds meer naar de achtergrond en werd meer digitaal, eerst dacht ik zo mooi als het analoge wordt het nooit, maar daar ben ik op teruggekomen: ik vind het verbluffend wat er mogelijk is en de techniek en ontwikkeling gaan gestaag door.

Een hele mooie ontwikkeling in de fotografie vind ik de zogenaamde foto stacking. Het probleem met de macrofotografie is de beperkte scherptediepte. Als het onderwerp bij dit soort fotografie niet evenwijdig aan de camera ligt dan is het onderwerp over het algemeen niet van voor tot achter scherp. Met een hoger diafragma krijg je weliswaar meer scherptediepte, maar hierdoor wordt de achtergrond ook vaak te scherp en te onrustig.

Met focus stacking stapel je een aantal foto's tot één foto. Iedere afzonderlijke foto heeft het focuspunt net iets verder liggen dan de vorige foto. Het aantal foto's dat je wil stapelen kun je instellen, in mijn camera tot 15 stuks. Met zogenaamde bracketing kun je buiten de camera om tot honderden foto's stapelen, maar dan moet je externe software gebruiken voor nog meer details. Mijn plaatjes zijn zonder de speciale software gemaakt, dus tot max. 15 plaatjes per foto.

De op die manier samengestelde foto geeft ook een iets groter formaat van je onderwerp dan de grootte op de afzonderlijke foto's. Dit vind ik een bijkomend voordeel bij het fotograferen van heel kleine onderwerpen als schubben, eitjes of micro's. Een nadeel is wel dat het onderwerp tijdens het innemen van de plaatjes even stil moet zitten, maar dit lukt vaak erg goed. Het grote voordeel is, zoals gezegd, je bent flexibeler door diverse foto standpunten.

Zie de foto's op de volgende pagina's en het voorblad. Ze zijn gemaakt met een Olympus OM-D E-M1 mark ii of een OM-D E-M1X. Als er plaats is volgen er meer in volgende Franjes.

Deze foto's van de Dennenpijlstaart, *Sphinx pinastri* (Linnaeus), tonen het frenulum (een stekel aan de achtervleugel) die haakt in het retinaculum (een lus aan de voorvleugel) waardoor de vleugels met elkaar verbonden zijn.

Boven: kolibrievlinder, *Macroglossum stellatarum* (Linnaeus), met frenulum en retinaculum.
Onder: rups van de Atlasvlinder, *Attacus atlas* (Linnaeus), Saturniidae.

Richtlijnen voor auteurs van Franje

Iedereen die een voordracht gehouden heeft tijdens de bijeenkomsten van de werkgroep Snellen en de sectie Ter Haar wordt verzocht binnen 4 weken na de bijeenkomst een samenvatting van de voordracht op te sturen naar de secretaris van Snellen of Ter Haar (zie colofon voor mailadressen). Bijdragen bij voorkeur digitaal aanleveren; foto's apart meesturen in originele (ongecomprimeerde) vorm. Zie voor de gewenste opmaak, interpunctie, wijze van refereren en opmaak van literatuurlijst het voorbeeld hieronder.

Johannes Prikkebeen – *Laspeyria flexula*: terug van bijna weg geweest

Laspeyria flexula (Denis & Schiffermüller), Bruine sikkelluil, is een vlindertje uit de familie Erebidae (spinneruilen). De rups leeft van korstmossen en is schitterend gecamoufleerd (Voogd, 2019). Het grootste deel van de vorige eeuw was het een ruim verbreide soort in Nederland. Lempke (1960) schreef dat *flexula* op diverse plaatsen op de zandgronden als gewoon gemeld werd. In het boek Nachtvinders belicht (2013) werd echter de noodklok geluid. De talrijkheid van deze soort vertoonde vanaf 1992 uitsluitend een negatieve trend (website Vlinderstichting). De achteruitgang was zo sterk dat *flexula* als “bedreigd” gecategoriseerd moest worden. Vanaf 2013 wordt er een plotselinge en sterke kentering waargenomen. De Bruine sikkelluil breidt zich vanuit het zuiden in hoog tempo uit en is nu ook in het noorden weer een vrij gewone soort. Zo zag Ico Hoogendoorn op 12.ix.2019 zes exemplaren op licht in het Bargerveen (DR) (waarneming.nl).

Literatuur

Ellis, WN, Groenendijk D, Groenendijk MM, Huigens, ME, Jansen, MGM, van der Meulen, J, van Nieukerken, EJ & de Vos, R. 2013. Nachtvinders belicht: dynamisch, belangrijk, bedreigd. De Vlinderstichting, Wageningen & Werkgroep Vlinderfaunistiek, Leiden.

Lempke BJ 1960. Catalogus der Nederlandse Macrolepidoptera (dertiende supplement). Tijdschrift voor Entomologie 109: 221-301.

Voogd, J. 2019. Het Nachtvinderboek. KNNV Uitgeverij, Zeist.
waarneming.nl, geraadpleegd op 1 december 2019.

www.vlinderstichting.nl/vlinders/overzicht-vlinders/details-vlinder/bruine-sikkelluil, geraadpleegd op 1 december 2019.